

УДК 271.2(477):316.422:[159.9+32+34]

Стоцький Я., д. істор. н., проф.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ В ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ІЗ УПЦ МП ДО ПЦУ

Анотація. У статті детально досліджено і проаналізовано один із типових міжконфесійних конфліктів між прибічниками УПЦ МП і вірянами ПЦУ. Висвітлено позицію органів державної влади у цій гострій конфліктній ситуації. Акцентовано й на політично-психологічну соціалізацію вірян православних конфесій, з метою виявлення джерел політично-релігійної орієнтованості. Їхньої самосвідомості, самототожності, ідентичності. Розкрито причини міжконфесійного протистояння між вірянами УПЦ МП і ПЦУ. Проаналізовано деякі основні правові механізми Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» від 20 серпня 2024 року, який векторує і безпосередньо стосується тих релігійних організацій, які керуються державою, яка здійснює агресію проти України. Розкрито процедури їхньої заборони та відповідні наслідки.

Ключові слова: релігійні організацій, релігійні громади, міжконфесійні конфлікти, психологічно-політичні відносини, закон.

Stotskyi Y., Dr. Hist. Sciences, Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

PSYCHOLOGICAL, POLITICAL AND LEGAL FEATURES IN THE PROCESS OF TRANSFORMATION OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS FROM UOC MPP TO VTU

Abstract. The article examines and analyzes in detail one of the typical interfaith conflicts between supporters of the UOC-MP and believers of the OCU. The position of the state authorities in this acute conflict situation is highlighted. The author also emphasizes the political and psychological socialization of believers of Orthodox denominations in order to identify the sources of political and religious orientation. Their self-awareness, self-identity, and identity. The reasons for the interfaith confrontation between the believers of the UOC-MP and the OCU are revealed. The author analyzes some of the main legal mechanisms of the Law of Ukraine “On Protection of the Constitutional Order in the Field of Activities of Religious Organizations” of August 20, 2024, which vectors and directly concerns those religious organizations that are governed by the state that carries out aggression against Ukraine. The author describes the procedures for their prohibition and the relevant consequences.

Keywords: religious organizations, religious communities, interfaith conflicts, psychological and political relations, law.

Восьмого квітня цього року відбувся конфлікт між прибічниками УПЦ МП і вірянами ПЦУ у с. Верхні Станівці Чернівецької області. Суть така. Ще на початку 2025 року місцева громада УПЦ МП проголосувала за перехід до ПЦУ, але значна меншість прихильників московського патріархату впродовж двох місяців не впускала їх на богослужіння до храму, який, згідно цього переходу перейшов до них, а, натомість, їх побили. За словами місцевого священника о. Романа Грищука, «громада ПЦУ увесь цей час чекала на оформлення документів в державних органах влади і коли цей процес офіційно закінчився, то уже як зареєстрована громада ПЦУ її віряни вирішили увійти до храму на вечірнє богослужіння, бо храм уже законно їм належав. Вони самостійно відчинили храм на це перше богослужіння, запросили на нього ще й інших священників ПЦУ, студентів. Та у цей же час прихильники УПЦ МП зігнорували офіційний статус громади ПЦУ і озброївшись кийками, арматурними палицями прийшли вигнати парафіян ПЦУ із храму та почали побиття їх, священників, студентів, вибиваючи сокирами двері храму, а вірян, які опинилися на вулиці нещадно били, внаслідок чого деякі віряни отримали переломи рук і ніг, травми голови» [1]. Це побоїще свідчить, що

агресія прихильників московського патріархату проти вірян, які перейшли до ПЦУ зростає і, на жаль, захисту від неї поки-що немає, не дивлячись на те, що громада має законне право на свій храм, але чомусь відповідні місцеві органи влади не втручаються у такі ситуації, не захищають такі громади, не карають винних. Із цього випливає, що громади ПЦУ, які нещодавно перейшли до неї із московського патріархату, повинні самі себе, по суті, фізично захищати. Бо вибору немає. Але це вже дорога до гострих міжконфесійних конфліктів, які вигідні тільки Кремлю, щоб ще й зсередини розхитати українське суспільство, а фінансових та й ідеологічних ресурсів у московського патріархату ще достатньо.

Бо ж відомо, що представники УПЦ МП (ієрархи, священники, чернецтво та й ще значна кількість вірян) не визнають нову реєстрацію релігійних громад, які перейшли до ПЦУ. Державна влада подібні непоодинокі випадки бачить і знає, але нічого не діє, щоб їх унеможливити. Священник Р. Гришук зазначає, що «перереєстровані громади, навіть маючи на руках документи, змушені самі силою відстоювати своє право на храм. Або змиритися з тим, що храм, хоча по документах уже в ПЦУ, а фактично залишається в окупації. Держава прописала алгоритм, яким чином відбуваються переходи, але не прописала жодної відповідальності тим, хто не погоджується на рішення і законні вимоги установчих документів» [Там само].

Наведений, як приклад, цей міжконфесійний конфлікт є непоодиноким, бо кількість подібних конфліктів буде збільшуватися тому, що у травні 2025 року закінчується дев'ятимісячний термін щодо визначення статусу релігійних організацій УПЦ МП в Україні згідно Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» від 20 серпня 2024 року. Тобто, міжконфесійне протистояння між духовенством і вірянами УПЦ МП і ПЦУ впливає на особливості політичного, соціального і психологічного життя в українському суспільстві.

Пропаганда «руського міра», яку культивують і нав'язують українському соціуму церковно-політичні ідеологи московського патріархату і є одним із векторів гібридної війни, провокує не тільки догматично-канонічні суперечності, але й політично-психологічні в українському суспільстві і веде до планового, а не випадкового загострення міжконфесійного протистояння та деkonsolidації нації. Тому згаданий Закон якраз і направлений на консолідацію українського суспільства, припинення пропаганди «руського міра» і, зрештою, заборони діяльності Російської православної церкви в Україні, тобто підлеглої їй УПЦ МП.

Зазначені аспекти безпосередньо стосуються духовенства і вірян УПЦ МП, зокрема їхньої політично-психологічної соціалізації в сучасних українських реаліях, тобто їхнього усвідомлення і включення в політичну систему суспільства, формування у них особистісних якостей (українсько-патріотичних чи антиукраїнських, проросійських) завдяки яким вони адаптуються або неадаптуються до сучасних політичних умов життєдіяльності України пов'язаних із російсько-українською війною. Тому психологічно-політична соціалізація, у даному контексті, як релігійної громади, так і її членів являє собою втілення вимог політичної системи у внутрішню структуру особистості, інтеріоризацію її основних політико-культурних і психологічних елементів, а саме «формування адекватних уявлень про владу і владні відносини» [2, с. 259].

У зазначеному міжконфесійному протистоянні його не слід підводити тільки до так званої боротьби за храми, бо це вже, немов, наслідок, а аналізувати глибше, в контексті детермінізму, тобто виявляти причини. І одним із їхніх джерел є політична орієнтованість членів релігійної громади (релігійної організації): чи вона проукраїнська, чи – проросійська. Вищенаведений приклад свідчить що вона не є одностайною, консолідованою, а тому й виник міжконфесійний конфлікт із таких неоднорідних політичних джерел, по суті, протилежних за своїм походженням, де українському патріотизму, культурній традиції, історичній пам'яті протистоїть зовнішній вплив «руського міра». Тому віряни однієї й тієї ж релігійної громади УПЦ МП, в даному контексті, наповнені протилежною політичністю. І як особистість чи майже (або) повністю громада сформували в останні роки свою політичну позицію, «яка виявляється у

визначенні нею свого місця в соціально-політичному просторі своєї країни [2, с. 268], а також й у релігійно-конфесійному, де важливими критеріями конфесійної визначеності (вибору) є політична свідомість і політична ідентичність як особистості (члена громади), так і релігійної громади загалом. І, якщо таку політичну самосвідомість слід розглядати як усвідомлення актуальної політичної реальності та себе у своїх стосунках з нею, то політична ідентичність, це, немов, усвідомлення особистістю (парафією) своєї самототожності, зокрема, й своїх меж та місця в системі політичних відносин, ставленні до політики держави загалом, а у сфері релігійних (міжконфесійних) відносин зокрема, що є наслідком засвоєння і культивування полівекторних цінностей своєї держави.

І, якщо проаналізувати групову (парафіальну) ідентичність, то вона базується на сприйманні подібності чи відмінності між членами групи, наприклад, через їхню ідеологічну політичність, що обумовлює розподіл членів парафії, у даному випадку УПЦ МП, на дві групи, які взаємно виключають одна одну. І такий внутрішній психологічно-конфесійний процес підштовхує до міжконфесійного протистояння релігійну громаду, але, якщо такого поділу немає і парафія одностайно вирішила вийти із підпорядкування УПЦ МП, то й конфлікт не появиться.

Але також необхідно зазначити, що з погляду психології, міжконфесійні конфлікти породжують проблему життєвих криз, яких неможливо уникнути і розв'язати за короткий час та які впливають на психічні стани як членів релігійних громад, так і парафій загалом, а також на суспільне становище в соціальній громаді населених пунктів, де така конфліктність існує, що наслідкує дестабілізацію у них: політичну, психологічну, релігійну (конфесійну). Такими життєвими кризами наповнений не один населений пункт нашої країни, а з червня цього року їх передбачається ще більше.

Тому коротко проаналізуємо деякі основні правові механізми Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», а, власне, його дію щодо тих релігійних організацій, які керуються державою, яка здійснює агресію проти України, у даному контексті стосується РПЦ і афілійованою з нею УПЦ МП. І цей Закон унеможлиблює діяльність таких релігійних організацій. Бо, навіть, ще до початку судових процесів щодо них, влада зможе забрати з оренди таких структур державне чи комунальне майно. Мова про храми-пам'ятки архітектури, наприклад, Києво-Печерська лавра, Почаївська лавра тощо, договори про оренду яких Закон фактично розриває автоматично вже за кілька місяців після схвалення, а це майже три тисячі громад РПЦ в Україні, які мають у користуванні старовинні храми. Але необхідно відмітити, що іноземні релігійні організації можуть здійснювати свою діяльність в Україні, якщо така діяльність не шкодить національній або громадській безпеці, охороні публічного порядку, здоров'я, моралі, правам і свободам інших осіб. А щодо заборони діяльності іноземних релігійних організацій, то її «визначає частина друга статті другої Закону за такими критеріями:

Знаходяться в державі, яка визнана такою, що здійснила або здійснює агресію проти України та/або тимчасово окупувала території України;

Прямо або опосередковано (в тому числі через публічні виступи керівників або інші органів управління) підтримують збройну агресію проти України. До іноземних релігійних організацій, які знаходяться в державі, яка визнана такою, що здійснила або здійснює збройну агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, належать іноземні релігійні організації (в тому числі релігійні управління, об'єднання, центри), керівний центр (управління) яких знаходиться за межами України у відповідній державі-агресорці;

Іноземні релігійні організації, діяльність яких заборонена відповідно до цієї статті, визначаються статтею 3 цього Закону.

Частина перша статті третьої Закону прямо забороняє діяльність в Україні Російської православної церкви, адже, як зазначається Законом, вона є ідеологічним продовженням режиму держави-агресорки, співучасницею воєнних злочинів та злочинів проти людяності, що вчиняються від імені Російської Федерації та ідеології «руського міра». Діяльність релігійних

організацій, афілійованих з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена, затверджується наказом центрального органу виконавчої влади (далі – ЦОВВ), що реалізує державну політику у сфері релігії» [3].

Стаття п'ята Закону забороняє використання релігійних організацій для пропаганди ідеології «руського міра». Щодо припинення й заборони діяльності релігійних організацій, які афілійовані з іноземною релігійною організацією, наприклад, УПЦ МП із РПЦ московського патріархату, то у Законі це прописано у його другій частині. Отож, ті релігійні організації, які підозрюються в співпраці із РПЦ, перевірятиме відповідна експертна комісія, яку повинна створити Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (далі – ДЕСС). Тож, якщо така комісія зафіксує порушення, то ДЕСС видасть припис релігійній громаді, монастиреві, церковному управлінню – єпархії, архієпархії, митрополії чи релігійному центру, залежно хто здійснив порушення, на виправлення ситуації. Щодо зазначеного дев'ятимісячного терміну, то ті релігійні організації, які належать до УПЦ МП не припинять своїх зв'язків із московським патріархатом, то ДЕСС подасть на таку конкретну юридичну особу, наприклад, парафію, позов до суду, який і матиме право ухвалити рішення про заборону. Така загальна процедура.

А стаття 4 даного Закону визначає наслідки заборони діяльності в Україні іноземної релігійної організації. Наприклад, Рада національної безпеки і оборони України має право застосовувати санкції до таких релігійних організацій на підставі Закону України «Про санкції». Іноземна релігійна організація, діяльність якої в Україні заборонена, але є власником чи учасником із зареєстрованими в Україні юридичними особами, що не привели свою діяльність у відповідність із цим Законом у визначений строк, то її діяльність припиняється достроково. Таким чином, іноземна релігійна організація, діяльність якої в Україні заборонена, не може бути власником, учасником зареєстрованих в Україні юридичних осіб.

Також необхідно ще раз зазначити, що «релігійна організація, яка діє в Україні, не може мати керівний центр за межами України в державі, яка визнана такою, що здійснила агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, а також входити до структури (бути частиною) іноземної релігійної організації, або бути іншим чином афілійованою з такою релігійною організацією» [3]. Отож, як мовиться, між рядками, з цього Закону випливає, що не випадково він має неофіційну назву як «Закон про заборону Російської православної церкви в Україні».

Тому й надалі актуальним залишається аспект віднаходження релігійною особою, як складової релігійної громади, надійних, правильних, правдивих орієнтирів ціннісно збалансованого життя та мірил відмежування істинної духовності від її квазіформ, наприклад, проросійських релігійно-політичних, які сприяють зростанню психологічної напруги в контексті міжконфесійних конфліктів в українському соціумі. Залишається сподіватися, що цей Закон зміцнить українське суспільство й очистить його від антиукраїнських як зовнішніх, так і внутрішніх впливів.

Джерела та література

1. Яворська Т. «За документами вже в ПЦУ, а фактично залишається в окупації»: священник розповів про переходи релігійних громад на Буковині. Еспресо. Захід. 9 квітня 2025.
2. Москаленко В. В. Соціальна психологія. К.: Центр навч. літер., 2005. 624 с.
3. [uk.wikipedia.org/wiki/ Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій»](http://uk.wikipedia.org/wiki/Закон_України_«Про_захист_конституційного_ладу_у_сфері_діяльності_релігійних_організацій»).